

SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA

FILIAL DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Triat i garbellat

...els resums de les conferències i dels seminaris del curs

2006-2007

Recull dels resums de les conferències i seminaris celebrats durant el curs 2006-2007 publicats en l'espai de comunicació virtual **Triat i Garbellat** de l'*Obrador Obert* de la SCG. Els resums es presenten en l'ordre cronològic de realització i amb expressió de l'autoria. Són els següents:

::: Presentació del manifest *Per a una nova cultura del territori* [Enric Bertran] p. 1. ::: M.H. EDNEY: *Mapping Empires, Mapping Bodies: Reflections on the Uses and Abuses of Cartography* [Pau Alegre] p. 3. ::: Presentació del llibre *Més enllà de l'urbanisme* d'A. SERRATOSA [Rafael Giménez Capdevila] p. 5. ::: I. PUJADAS: *Mobilitat residencial i expansió de l'urbanisme dispers a la Regió Metropolitana de Barcelona: de l'anàlisi macro a l'anàlisi micro* [Elisabet Sau] p. 8. ::: Cinema i Geografia: *The three burials of Melquiades Estrada* [Joan Tort i Enric Bertran] p. 10. ::: C. ROZEMBLAT: *La position des villes méditerranéennes dans les villes européennes et dans les villes mondiales* [Pau Alegre] p. 11. ::: Presentació del llibre *Las otras geografías* [Enric Mendizàbal] p. 13. ::: Visita comentada a l'exposició 1936-1939. *Els mapes en la guerra civil espanyola* [Enric Bertran] p. 16. ::: S. ROQUER: *Els programes comarcals de desenvolupament rural a Catalunya: La iniciativa LEADER i el programa PRODER* [Ana Vera] p. 17. ::: F. ARROYO: *La regulació hidrològica de la Península Ibèrica* [Jordi Nadal i Tèrsa] p. 20. ::: F. LÓPEZ PALOMEQUE: *L'expansió del turisme urbà: Barcelona com paradigma* [Juan Manuel García Ferrer] p. 22. ::: Cicle de conferències impartides per R. ARGULLOL, P. BERNADAS, R.M. MÉRIDA, J. PIMENTEL i I. SOLER, coordinats per E. MENDIZÀBAL i I. SOLER: *La Geografia i la història dels viatges* [Rosa Cerarols] p. 25. ::: E. MENDIZÀBAL: *Paisatges culturals de Catalunya* [Valerià Paül] p. 28. :::

[pau alegre, 2 de setembre de 2007]

Dijous, 5 d'octubre de 2006

Presentació del manifest

Per a una nova cultura del territori

Dijous 5 d'octubre de 2006, sota els auspicis de la Societat Catalana de Geografia, es va celebrar a Barcelona, a la seu de l'Institut d'Estudis Catalans, l'acte públic de presentació del *Manifest per a una nova cultura del territori*, que havia estat proclamat al Círculo de Bellas Artes de Madrid el mes de maig proppassat. La sessió de presentació, impulsada per Antoni F. Tulla, fou presidida per Maria Dolors Garcia Ramon, membre numerària de la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'Institut d'Estudis Catalans, i comptà amb la participació de Joan Nogué (Societat Catalana de Geografia), Sergi Cantó (Col·legi d'Ambientòlegs), Carme Miralles (Col·legi de Geògrafs), Jordi Ludevid (Col·legi d'Arquitectes), Pilar Riera (Associació Catalana de Ciència Regional) i Mita Castañer (Societat Catalana d'Ordenació del Territori) i.

Va obrir l'acte Maria Dolors Garcia Ramon, qui després de donar la benvinguda al nombrós públic assistent, va assenyalar que el *Manifiesto por una nueva cultura del territorio* era un text promogut per Alexandre Tarroja, president del Col·legi de Geògrafs, i Rafael Mata, president de l'Asociación de Geógrafos Españoles, que defensava la necessitat d'una nova cultura del territori a Espanya i que ha aconseguit el suport d'un centenar d'experts en urbanisme de tota Espanya i ha donat lloc a debats de gran interès. Pel que fa a l'acte que tenia l'honor de presidir, indicà que el seu objectiu era presentar la traducció del Manifest al català i obrir un espai de debat sobre la qüestió amb la presència dels representants dels diversos col·lectius professionals i institucions dedicades a l'urbanisme i l'ordenació del territori a Catalunya.

El primer dels ponent a intervenir fou Joan Nogué, catedràtic de Geografia a la Universitat de Girona i director de l'Observatori del Paisatge de la Generalitat de Catalunya. El professor Nogué posà de relleu la singularitat del Manifest, en el sentit que abasta les principals problemàtiques territorials que afecten tot l'Estat, a diferència d'altres iniciatives, de caire més temàtic o d'àmbit geogràfic més reduït. Així mateix, digué que el Manifest és un text ponderat, resultat d'una gran participació i que ha assolit un ampli ressò a la premsa espanyola. Indicà, també, que el text havia estat redactat abans de conèixer el calendari electoral català, però que ara era important que els partits polítics catalans es posicionessin al respecte perquè l'electorat té dret a saber, abans de votar, què en pensen aquells que l'han de representar. Tot seguit, el professor Nogué féu una breu presentació dels deu punts en què s'estructura el *Manifest per a una nova cultura del territori*: 1. El territori és un bé no renovable, essencial i limitat; 2. El territori és una realitat complexa i fràgil; 3. El territori conté valors ecològics, culturals i patrimonials que no es poden reduir a l'únic indicador ara hegemònic: el preu del sòl; 4. Un territori ben gestionat constitueix un actiu econòmic de primer ordre; 5. El planejament territorial i urbanístic és un instrument essencial per a l'actuació dels poders públics; 6. El planejament municipal ha de tenir com a principals fites facilitar l'accés a l'habitatge, l'accés als serveis i la preservació del medi; 7. El planejament territorial ha de poder marcar amb contundència les línies generals del traçat de les infraestructures, la localització dels assentaments de tota mena i l'estructura del sistema d'espais oberts; 8 El Govern central i el Congrés i el Senat no es poden desentendre del territori; 9. En un món cada cop més integrat, la gestió del territori ha de fer front també

a la solidaritat i a la responsabilitat global; 1 10. L'impuls dels valors de sostenibilitat ambiental, eficiència econòmica i equitat social requereix d'una nova cultura del territori (<http://scg.iec.cat/Scg9/Scg90/S93971.htm>).

En segon lloc, intervingué Sergi Cantó, llicenciat en Ciències Ambientals per la Universitat Autònoma de Barcelona i president del Col·legi d'Ambientòlegs, qui destacà l'oportunitat del Manifest en un moment en què entengué urgent intervenir en la gestió i control de processos que altrament poden portar el territori a una irreversibilitat que n'hipotequi el futur. En aquest sentit, defensà la necessitat d'un canvi en la manera de fer urbanisme i la conveniència de muntar equips interdisciplinaris que se n'ocupin. Destacà del Manifest idees innovadores com l'estalvi de sòl i el ressò que hi tenen les iniciatives promogudes per la Nova Cultura de l'Aigua.

La tercera a parlar fou Carme Miralles, professora de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona i directora de l'Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona. La professora Miralles denuncià, amb la mirada posada a la costa mediterrània espanyola, la necessitat de lluitar sense treva contra la mala gestió urbanística, resultat de corrupteles d'àmbit municipal, per part de la fiscalia, els mitjans de comunicació i els professionals de la gestió del territori. Així mateix, posà de relleu la necessitat d'un debat interdisciplinari i polític per definir un nou paradigma territorial que reemplaci l'actual, que entén esgotat.

En quart lloc, intervingué l'arquitecte Jordi Ludevid, delegat pel Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya, qui rera un repàs de les accions de suport i difusió del Manifest empeses pel col·lectiu que representava, completà el calidoscopi de reflexions fetes fins el moment amb la necessitat d'un canvi de model econòmic per resoldre els problemes denunciats al Manifest, entre els quals destacà l'abandó de l'habitatge a mans a les urpes del mercat. En aquest sentit, remarcà que cal una administració que en recuperi la gestió, ja que no es pot obviar aquest assumpte en el marc d'una política social que ja contempla la sanitat o l'educació, drets també bàsics, de definició constitucional.

En cinquè lloc, intervingué Pilar Riera, professora de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona, en delegació de l'Associació Catalana de Ciència Regional. La professora Riera plantejà tres temes, resultat del debat mantingut a l'associació que representava: la reforma del mapa municipal contemplada des de la perspectiva d'una nova cultura del territori, la gestió dels serveis bàsics en models residencials de molt baixa i molt alta densitat, i l'impacte de les urbanitzacions massives. Finalment, alertà que el Manifest pot arribar ja tard, perquè s'han engegat dinàmiques territorials extremes de molt difícil capgirar.

La darrera a parlar fou Mita Castañer, que ho feia en lloc de l'enginyer Andreu Ulied, a qui excusà per motius laborals. La professora Castañer, de la Universitat de Girona i presidenta de la Societat Catalana d'Ordenació del Territori, reflexionà sobre dues qüestions que tot i no aparèixer al Manifest, el condicionen: la necessitat de participació de professionals de disciplines diverses en aquesta mena de fòrums, i l'escassa presència d'assignatures d'urbanisme i ordenació del territori en els currículums de les carreres que han d'ocupar-se'n.

La part final de l'acte fou un animat debat entre els assistents i la mesa, en què hom destacà la conveniència que aquesta presentació esdevingués el principi d'alguna cosa que contribuís a treballar per una nova cultura del territori. [Enric Bertran]

Dimarts, 17 d'octubre de 2006.

Matthew H. EDNEY, director del projecte *The History of Cartography*, University of Wisconsin at Madison:

*Mapping Empires, Mapping Bodies:
Reflections on the Uses and Abuses of Cartography.*

La conferència inaugural del curs 2006-2007 de la Societat Catalana de Geografia va fer bones les millors expectatives. En efecte, el dia 17 d'octubre, el Dr. Matthew H. Edney ens va oferir una dissertació molt ocurrent, amb provocacions intel·lectuals de gran volada, i científicament escaient, d'estructura i fonamentació inatacable, sobre el tema "Mapping Empires, Mapping Bodies: Reflections on the Uses and Abuses of Cartography", el qual lliga perfectament amb el que coneixem de la seva àmplia i lluïda trajectòria professional en els dominis de la geografia històrica i de la història de la cartografia.

Matthew H. Edney va prendre possessió del càrrec de director de *The History of Cartography* a la Universitat de Wisconsin a Madison ara fa un any. Succeïa els cofundadors del projecte, a John Brian Harley desaparegut ja fa anys, el 1992, i a David Woodward, el setembre de 2004, amb els quals havia mantingut profundes relacions professionals i de tall personal. Així es tancava un període d'incertesa sobre el futur d'aquesta obra en curs de realització i edició. La solvència intel·lectual i organitzativa del Dr. Edney és garantia de continuïtat en la publicació d'aquesta obra tan destacada del pensament geogràfic de tots els temps.

La temàtica sobre la qual va versar la conferència es pot resumir amb el símil de les dues cares d'una mateixa moneda. L'exercici del poder es pot mostrar en un ventall infinit de cares. El conferenciant les va limitar a dues, això és en les seves vessants inextricables del domini territorial geogràfic i el de la possessió personal. En una espiral discursiva prou enlluernadora, el professor Edney il·lustrà a bastament els usos i els abusos dels mapes, d'aquí el títol, en el recobriment entre els dos topants. Fins a quin punt la mateixa cartografia no esdevé una mena de pornografia en el procés de domini imperialista?

Fins a cert punt, la qüestió plantejada per Edney, amarada en els postulats de la teoria crítica de Foucault, havia estat plantejada en la seva obra més destacada, *Mapping an Empire. The geographical construction of British India, 1765-1843* (Chicago: CUP, 1997) quan en les seves conclusions afirmava que "la cartografia va ser una activitat integral de l'imperialisme britànic a l'Índia, no només com un projectil informatiu altament efectiu manipulat estratègicament i tàctica per directors, governadors, generals i oficials, sinó també com un component significatiu de les "estructures emocionals" que van legitimar, justificar i delimitar aquell imperialisme." [340]. Manipulació de sentiments que té un dels seus reflexos més despullats en els mapes en els quals es poden resseguir les traces de domini de l'altri genèric. Reflexions, però, que poden prendre, com va precisar el conferenciant en un incís tranquil·litzador, formes tan sensibles i respectuoses com la mostrada per Brian Harley en la ja clàssica sobre el full de Newton Abbot del mapa com a biografia.

Val la pena recordar, per acabar, que el coneixement d'Edney de l'obra d'Harley és molt profunda. Fa poc (University of Toronto Press, 2005) n'ha publicat una extensa monografia, resum de dotze anys de treballs. Tanmateix, la influència de Harley en el

pensament del conferenciant no és pas tan reulat. Com va manifestar en una entrevista recent, “la influència directa de Brian en la tesi [la primera versió de *Mapping an Empire*, 1990] va ser molt minsa. Em vaig embolicar amb una mena de postestructuralisme –en el concepte d’Orientalisme d’Edward Said, en especial–, però de forma poc sòlida. No va ser fins més tard de 1990, quan un historiador de l’art a la SUNY-Binghamton, Gordon Bleach, em decantà vers la teoria crítica, com vaig començar a familiaritzar-me i assumir les idees sobre poder i cartografia amb les quals Brian s’havia barallat.” Un pòsit del qual la conferència en va oferir un tast excel·lent.
[Pau Alegre]

Dimecres, 26 d'octubre de 2006

Presentació del llibre d'Albert SERRATOSA, de conjunt
amb la Societat Catalana d'Ordenació del Territori:

Més enllà de l'urbanisme

(Barcelona: Edicions de l'Abadia de Montserrat, 2006)

Organitzat per les Societats de Geografia i d'Ordenació del Territori, el 26 d'octubre del 2006 va tenir lloc a la Sala Pere Coromines de l'Institut d'Estudis Catalans l'acte de presentació del llibre *Més enllà de l'urbanisme*, d'Albert Serratosà i Palet, editat l'abril del 2006 per Publicacions de l'Abadia de Montserrat com a volum 11 de la col·lecció *Descoberta*.

Francesc Nadal, president de la Societat Catalana de Geografia, destacà a l'inici de l'acte que la presentació de llibres, tant els editats per la mateixa Societat com tots aquells que es consideren d'interès, és una de les activitats de la Societat incorporades els darrers anys. També recordà les nombroses oportunitats en què l'autor de llibre ha intervingut en actes organitzats per la Societat, tot i no ser geògraf.

Jaume Vallet, en representació del Col·legi d'Enginyers de Camins, Canals i Ports, que ha contribuït a l'edició del llibre, enumerà algunes de les activitats d'Albert Serratosà en la seva dilatada i profitosa trajectòria professional, com ara el túnel del Cadí, el Pla General Metropolità, el Pla Territorial Metropolità de Barcelona, la Mostra Cerdà Urbs i Territori, així com l'exposició sobre l'obra pública a Catalunya.

Vicenç Capdevila agrai a la Societat Catalana de Geografia la possibilitat de dirigir unes paraules en aquest acte. Recordà que va conèixer l'autor l'any 1974, sent alcalde de l'Hospitalet de Llobregat i vicepresident de la Corporació Metropolitana de Barcelona, en plena elaboració del Pla General Metropolità. Ja aleshores copsà la doble qualitat professional d'Albert Serratosà, com a científic i divulgador de l'urbanisme, així com per l'aplicació pràctica dels seus treballs, a més de la seva alta qualitat humana.

En el seu parlament, Capdevila destacà que l'Albert Serratosà incorporà Ildefons Cerdà en la seva reflexió urbanística i en l'actuació com a planificador, marcant els límits de l'ocupació del territori. Així, per combatre la corrupció en el sector de l'urbanisme, proposà que qualsevol vinculació amb aquest sector fos causa d'inelegibilitat per a un càrrec municipal, a la vegada que afirmà la necessitat d'un control públic del mercat immobiliari. També recordà que l'autor va fer un gran treball dirigint des del 1974 l'equip del Pla General Metropolità, tot i que tant ell com alguns dels seus col·laboradors foren amenaçats. Aquest és el pla urbanístic encara vigent a Barcelona i els seus voltants, malgrat les àmplies modificacions que ha patit.

Joan Tort, editor del llibre i director de la col·lecció on s'ha publicat, adreçà unes paraules amb el propòsit de posar-lo en context. Després d'afirmar que per a ell ha estat un privilegi editar el llibre, comentà que es tracta d'un recull de materials dispersos que no havien tingut gaire visibilitat i per això han necessitat d'un anivellament lingüístic, tasca realitzada amb molta cura i encert per Rosa Català, tot i la remarcable qualitat literària dels originals. Aquesta antologia de textos constitueix una obra divulgativa sobre urbanisme, entès en un sentit integral i amb una concepció oberta, com la de Cerdà, que trasllueix la voluntat de projectar l'urbanisme a diferents escales territorials.

Tot seguit, Tort descriu cada un dels sis capítols del llibre.

El primer aporta una visió filosòfica de les qüestions territorials a partir de les teories de sistemes, del caos, de l'atzar. S'hi expressa una manera de pensar el territori on queda clara la passió per la llibertat que, segons l'autor, ha de ser el principi i la fi de la tasca de l'urbanista.

Les onze reflexions sobre el creixement urbà que formen el segon capítol constitueixen tot un programa d'acció que les Nacions Unides podrien adoptar per orientar les intervencions sobre els usos del territori.

El tercer capítol té un enunciat molt cerdanià, "Camins de futur en l'ocupació del territori", i planteja els reptes de la colonització del territori a escala global. L'autor hi indica la necessitat de transcendir la concepció tradicional de la ciutat per incorporar-hi l'escala territorial.

Al quart capítol, l'Albert Serratosa sintetitza les seves inquietuds sobre Ildelfons Cerdà, el seu patró de referència permanent sobre les qüestions territorials.

"Del Pla Cerdà al Fòrum de les Cultures" és un assaig sobre la història de les innovacions dels diferents plans d'urbanisme a Barcelona dels darrers 150 anys, una història en part viscuda, de manera que al seu coneixement hi afegeix una aportació testimonial i subjectiva única.

El darrer dels capítols planteja interrogants sobre el territori a partir de la inserció de l'espai català en l'europeu. La reflexió es recolza en l'anàlisi de l'articulació de les xarxes de transport. En aquest capítol es descobreix el Serratosa geògraf, la seva faceta d'humanista en la comprensió global del territori.

Joan Tort conclogué la seva intervenció amb tres apunts: el gran potencial de l'autor per conrear l'assaig; l'alt contingut en idees malgrat la petita talla del llibre; i l'estímul que aquest suposa per conèixer l'urbanisme.

En darrer terme, l'Albert Serratosa inicià la seva intervenció amb agraïments a totes les institucions que han fet possible l'edició i la presentació del llibre. També agrai la participació, directa o indirecta, d'algunes persones, començant per Rosa Català, el treball de la qual en els textos qualificà d'excel·lent. En Vicenç Capdevila, des de les seves responsabilitats, primer en l'àmbit local i després com a Director General d'Administració Local del Govern central, va ajudar durant els moments difícils de la tramitació del Pla General Metropolità (PGM), com també ho féu en Josep Espinet, Director General d'Urbanisme a Madrid en aquells moments. Si bé el Pla ha sofert més de 1.000 modificacions, la densitat es manté relativament baixa: de 9 milions d'habitants possibles abans del PGM, aquest en va fixar el sostre en 4,5. Alguns dels redactors del Pla foren amenaçats per les conseqüències d'aquesta rebaixa sobre el negoci immobiliari. En tot cas, trenta anys més tard, el Pla continua sent vigent, malgrat que només s'havia previst per a setze anys.

Albert Serratosa destacà la tasca de Joan Tort en la selecció dels articles i la paternitat del títol, un títol que inicialment no li agradava, però del qual ara es mostra plenament satisfet. A continuació, complementa la descripció dels capítols aportada per Tort.

A les "Arrels filosòfiques de la planificació territorial" es fa èmfasi en la continuïtat de l'evolució, des del *big bang*, amb el fil conductor de la complexitat creixent que porta a l'ocupació de la Terra per 6.000 milions de persones, amb una capacitat energètica capaç de destruir-la. Les galàxies urbanes són la mostra d'aquesta complexitat, però els planificadors encara les ignoren.

Les onze reflexions representen un intent de comprendre el creixement urbà fins a les galàxies urbanes, perquè no hi ha encara cap teoria o tractat sobre ordenació del territori, només la de Cerdà sobre urbanisme. Per això hi denuncia l'escassetat de

recursos per a l'ordenació del territori. A Barcelona, fa més de quaranta anys que s'hi treballa, però encara no s'ha aprovat cap pla territorial per al conjunt de l'àrea metropolitana.

De Cerdà destacà que fou el creador d'una ciència, inspirat en el principi que la ciutat ha de fer possible la llibertat i l'ordre. Això ho captà molt bé Josep Pla: "Barcelona és un caos col·locat sobre un tauler d'escacs". Serratosa recordà que gràcies a l'exposició organitzada per Salvador Tarragó, a mitjan dels anys setanta, la figura i l'obra de Cerdà el captivaren definitivament.

La història de l'urbanisme de Barcelona fou un encàrrec del Ministeri de Foment. Però no va voler fer una història convencional, sinó identificar les innovacions amb valor afegit, l'IVA científic que ha aportat cada pla. En aquest sentit, Serratosa proposa que qualsevol autor científic expliciti les seves innovacions.

El capítol sobre l'espai català proposa un urbanisme vist des dels Països Catalans, a partir de la idea cerdaniana de vies transcendents, que servien per unir Barcelona amb la vialitat universal. Així, Serratosa conclou que des de Catalunya no es pot fer urbanisme sense pensar en Europa i, més enllà, en tot el món. [Rafael Giménez Capdevila]

Dimecres, 15 de novembre de 2006.

Isabel PUJADAS, professora de
Geografia, Universitat de Barcelona:

*Mobilitat residencial i expansió de l'urbanisme dispers a la Regió
Metropolitana de Barcelona: de l'anàlisi macro a l'anàlisi micro.*

El 15 de novembre d'enguany la professora Isabel Pujadas va pronunciar la conferència *Mobilitat residencial i expansió de l'urbanisme dispers a la Regió Metropolitana de Barcelona: de l'anàlisi macro a l'anàlisi micro*, dins de les activitats organitzades per la Societat Catalana de Geografia per al curs 2006-07. L'acte va ser presentat pel senyor Enric Mendizàbal i Riera, vicepresident d'aquesta Societat, que va glossar breument la trajectòria professional de la ponent als assistents.

La senyora Isabel Pujadas és doctora en geografia i professora titular del Departament de Geografia Humana de la Universitat de Barcelona. D'entre les seves línies fonamentals d'investigació al voltant de la població cal destacar com exemples: les migracions interiors a Espanya, la immigració estrangera a Catalunya o l'anàlisi de la mobilitat residencial. Alhora és directora del grup de recerca de *Població i territori* d'aquest Departament universitari des d'on ha realitzat i dirigit diversos estudis de població des d'una perspectiva territorial. També ha participat en conferències i cursos organitzats per la Societat Catalana de Geografia.

L'explicació de la professora Pujadas va tenir dos nivells d'anàlisi: el macro o el dels fluxos migratoris residencials es va centrar en tot l'àmbit de la Regió Metropolitana de Barcelona, entesa com el conjunt de les comarques de l'Alt Penedès, el Barcelonès, el Baix Llobregat, el Garraf, el Maresme, el Vallès Oriental i el Vallès Occidental. El segon nivell d'anàlisi, el micro, relacionat amb el mode de vida en urbanitzacions, tenia com a objectiu presentar els motius que inciten les persones per anar a viure en aquests espais residencials "dispersos" a partir d'una enquesta realitzada a unes 600 llars de 24 urbanitzacions d'aquest espai regional.

En relació a la mobilitat residencial, la font bàsica per a conèixer els fluxos de migració són les *Estadístiques de Variacions Residencials*, sèrie que recull anualment les altes i les baixes dels padrons municipals des de l'any 1982 fins l'actualitat. A partir d'aquestes dades van poder dibuixar les dinàmiques migratòries en el territori, que es van abordar a partir de tres agrupacions territorials diferents: la que Pujadas anomena "clàssica" o per corones metropolitanes; la segona, a partir de l'agrupació de municipis en intervals de població i, finalment, una tercera a partir de la delimitació de 17 sistemes urbans. Per tal de tenir una visió més àmplia dels moviments migratoris, l'estudi presentat per Isabel Pujades va estudiar per separat els fluxos d'immigrants i emigrants ja que així va poder identificar perfectament la importància dels dos components en els saldos globals i anuals.

Les principals conclusions a què arriba la doctora Pujadas són, entre altres: que els anys noranta és el moment més àlgid de mobilitat de la població; que Barcelona és el primer origen dels immigrants en molts dels municipis receptors; que bona part de les ciutats metropolitanes tenen àrees d'expansió pròpies; que l'opció preferent per a canviar de residència són els municipis d'entre 10.000 i 50.000 habitants i després els de 2.000 a 10.000 habitants.

Si als anys 80 el sud del Maresme i part del Vallès-Collserola eren els focus territorials d'immigració més significatius, als anys 90 s'hi afegeix la totalitat del Maresme i dels dos Vallès així com els corredors de la carretera N-340 pel sector de l'Ordal, de l'A-2 per la vall del Llobregat, i la comarca del Garraf. Per corones urbanes, la segona corona és la més atractora de població ja que guanya més de 400.000 habitants en el període d'estudi, Barcelona i els seus municipis veïns no tenen prou capacitat per captar prou població per a què el seu saldo esdevingui positiu mentre que la primera corona manté un saldo positiu de més de 100.000 habitants.

L'*Enquesta de mobilitat residencial, solidaritat familiar i ciutadania* estava feta sobre un univers d'unes 2.000 persones, en paritat de sexe, que residien a 24 urbanitzacions de la Regió Metropolitana de Barcelona i en una quota d'edat (80%) preferentment adulta, entre 30 i 65 anys. Les preguntes de l'enquesta anaven encaminades a saber quins motius incitaven la migració cap a les urbanitzacions. La sistematització de les respostes mostrava que els motius preferents per a fer aquest canvi de residència eren bàsicament i per ordre: els mediambientals, el coneixement del lloc i proximitat a familiars, el confort residencial i el preu de l'habitatge. També es veia que no tothom agafava el dispers com a primera opció residencial.

En resum, la Regió Metropolitana de Barcelona ha experimentat una evolució cap a l'alta intensitat de la mobilitat residencial que s'ha concentrat en aquells municipis amb una tipologia d'habitatges residencials de baixa densitat i, en alguns casos, fins i tot ha arribat a curullar o demanar espais residencials del tipus "urbanització dispersa". Aquestes preferències socials per aquesta tipologia d'habitatge han convertit les ciutats compactes, amb predomini d'habitatges plurifamiliars o més denses, en espais comparativament menys atractius per aquesta immigració residencial. [Elisabet Sau i Raventós]

Dimecres, 23 de novembre de 2006.

Joan TORT i DONADA, professor de geografia, Universitat de Barcelona, va presentar el film franco-nordamericà (116'; 2005) dirigit per Tommy LEE JONES amb guió de Guillermo ARRIAGA:

The three burials of Melquiades Estrada.

El cos de Melquiades Estrada apareix enmig del desert, amb indicis visibles d'haver estat assassinat. Un cas així, en un estat de dret, hauria d'haver motivat una investigació oficial. Però estem parlant de la zona fronterera d'Estats Units amb Mèxic, sota estricta vigilància policial, i d'una persona, Melquiades, un "simple emigrant" reconvertit en camperol anònim. Les autoritats decideixen enterrar el cos al cementiri del lloc, i donar l'expedient per arxivat. Però no compten que Pete Perkins, un antic capatàs que era el millor amic de la víctima, decidirà investigar per sí mateix i, una vegada localitzat l'assassí, l'obligarà a desenterrar Melquiades i a conduir les seves despulles fins al seu poble natal, a l'altra banda de la frontera.

La pel·lícula, en una bona mesura, és la crònica d'aquest singular viatge. Un viatge que arrenca literalment de l'absurd, però que acaba esdevenint una gran metàfora sobre les grandeses i les misèries de l'ésser humà, sobre la universalitat de l'amistat i de l'amor i sobre l'inassolible ideal de justícia. Pel·lícula basada en la idea del viatge com a font de coneixement, amb ressonàncies homèriques. *The three burials of Melquiades Estrada* (2005) és un relat èpic i punyent, profundament humà, que té com a rerefons un dels grans drames del món contemporani: l'emigració, entesa com a possibilitat gairebé única de supervivència.

La frontera entre Estats Units i Mèxic, de notable significació històrica, és també, a dia d'avui, una de les expressions geogràfiques més colpidores del contrast entre misèria i opulència i del creixent abisme existent entre el primer i el tercer món. En aquest context, recolzat en un guió sòlid i defugint tant l'espectacle gratuït com el moralisme fàcil, amb senzillesa i contenció, Tommy Lee Jones construeix una narració profunda i emotiva, no exempta de tocs d'humor (fins i tot negre) i d'una certa vena poètica. Una narració que comença en l'anècdota i que acaba -cosa no gaire habitual- en la categoria. I que ofereix molts motius per no deixar indiferent l'espectador. [Joan Tort i Donada]

* * *

En acabar la projecció el proppassat dia 23 de novembre als locals de l'IEC, el professor Joan Tort encetà i dirigí un breu debat sobre el film, en què hom destacà el contrast entre el sistema de valors i el sentit de la humanitat dels camperols mexicans amb l'hedonisme, la intolerància i la violència larvada en la solitud del territori texà. També es parlà de la pèrdua d'identitats i del manteniment d'uns sentiments d'arrelament individuals a llocs molt concrets. Finalment, es posà de relleu que la pel·lícula constitueix un cant a l'amistat, a la solidaritat i al perdó, fets que introdueixen un vessant d'optimisme en una realitat tan crua com el món de la immigració il·legal dels *espaldas mojadas*. [Enric Bertran]

Dijous, 14 de desembre de 2006.

Céline ROZEMBLAT, professora
a la Universitat de Lausana:

*La position des villes méditerranéennes dans les
villes européennes et dans les villes mondiales.*

La temàtica de la conferència pronunciada per la professora Céline Rozemblat el propassat dia 14 de desembre va girar entorn de les pautes, de les motivacions i dels encaixos de la localització territorial dels grups empresarials en el marc de la xarxa urbana de l'àmbit de la Unió Europea d'abans de la darrera ampliació. Si bé el títol de la conferència, *La position des villes méditerranéennes dans les villes européennes et dans les villes mondiales*, feia preveure un altre caient expositiu, el canvi de girada que li va donar la conferenciant no va pas desmerèixer. Ben al contrari, vàrem poder participar d'una bona colla de primícies d'una recerca en curs d'interès i actualitat innegables.

La professora Rozemblat és especialista en geografia urbana. Abans de professar com a docent a Lausana també ho va fer a París. Així mateix, té una llarga i densa experiència d'investigadora professional a la Maison de la Géographie de Montpellier, centre amb el qual continua col·laborant activament. Del currículum que va extractar el president Nadal en presentar-la, voldria remarcar la direcció de la seva tesi doctoral (1989) per la Dra. Denise Pumain, renovadora destacada dels estudis sobre el sistema urbà europeu, de conjunt amb Thérèse Saint-Julien, en contextualitzar aquest domini de recerca en les propostes teorètiques d'Ilya Prigogine, premi Nobel de química el 1977, sobre estructures dissipatives adaptades als sistemes territorials de ciutats pel professor Peter Allen, ajudant seu a la Universitat Lliure de Brussel·les (*).

Ha plogut molt en el camp del pensament geogràfic des de mitjans dels anys vuitanta, –potser no pas a gust de tothom, m'apresso a reconèixer–, però encara vàrem trobar regolfades, bassiots i arenys d'aquell mullader en la conferència de dijous passat. En efecte, en comparar el sistema europeu de ciutats amb l'articulació territorial dels grups empresarials que s'hi insereixen, la professora Rozemblat va ordenar els aparellaments tipològics entre ambdues realitats als tres nivells clàssics d'anàlisi de *complexitat* organitzativa (micro, meso i macro) i va descriure les seves *trajectòries* en el temps mitjançant la terminologia d'habitudo (estacionàries, rupturistes, en declivi, etc.) en l'assumpció d'un *creixement exponencial* de la innovació, o d'injecció d'*informació* de les activitats empresarials en el *sistema* urbà. Val a dir que ni el to de la conferència, necessàriament divulgador, ni el temps, inexorablement limitat, no van permetre que s'hi esplaiés. N'hi va haver prou, però, per a constatar la *filière*.

Quines eren aquelles tipologies ciutat-empresa? En aquest context, l'exposició de la conferenciant va ser prou dilatada com per a poder donar conclusions, provisionals és clar, sobre les dues grans vessants de la hipòtesi de treball de la recerca: el grau de cooperació entre les empreses i el grau de centralització de les decisions de cada grup en quina mesura són correlatives amb la diversitat funcional de les gran ciutats europees. Per arribar-hi, calia caracteritzar les xarxes d'empreses d'acord amb les restriccions imposades per les tres dimensions de les estratègies de localització, això sí, en la tradició més rànica: el sistema econòmic pel que fa a les possibilitats de subcontractació i de fusió entre empreses, la fragmentació del territori en estats i la pròpia organització interior empresarial.

Les classificacions de les ciutats europees per la seva localització relativa, la intensitat de interacció, els lideratges i la topologia de la xarxa, van permetre el comentari d'una bona colla de particularitats les quals van amenitzar molt positivament la dissertació. De tota manera, la gran qualitat del material gràfic projectat en el qual resplendia el *savoir-faire* de l'escola reclusiana de Roger Brunet, com oportunament va recordar el vice-president Mendizàbal al col·loqui, va ser un al·licient suficient. La rastellera de mapes i diagrames, producte dels creuaments estadístics entre una bateria d'atributs de les grans aglomeracions, des dels demogràfics fins als indicadors de diversitat de serveis, així com de síntesis gràfiques amb regust coremàtic, no podia deixar ni indiferent ni avorrir, de cap manera, els assistents amb sensibilitat geogràfica.

La professora Rozemblat va coronar la seva intervenció amb una àmplia reflexió relativa a la polèmica entre les propostes actuals de model de sistema urbà, més o menys decantades a admetre la continuïtat d'una jerarquia centralitzada, per un cantó, o bé una xarxa multipolar de centralitats, per altre. En la perspectiva de conservar i millorar les prestacions del sistema, sembla també factible prendre en considerar el model de xarxes funcionals de polaritats presentat per Rozenblat en la mida que combini dialècticament l'herència històrica, el lideratge dels grups empresarials i la seva integració en xarxes territorials especialitzades en la diversitat. [Pau Alegre]

(*) Una introducció a l'abast d'aquell xarmpió del pensament geogràfic el podeu trobar al capítol 10, "Spatial dynamics and self-organizing geographic systems", del conegut, per encertat i per útil, llibre de Peter Gould: *The Geographer at Work* (Londres: Routledge & Kegan Paul, 1985; pp. 104-114), contemporani de la febrada.

Dimecres, 21 de febrer de 2007

Presentació del llibre col·lectiu:

Las otras geografías

(València: Tirant lo Blanch, 2006)

Dins del curs 2006-2007 de la Societat Catalana de Geografia (SCG), dimecres 21 de febrer de 2007 es va presentar a la seu de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) el llibre *Las otras geografías*, editat per Joan Nogué i Joan Romero i publicat per l'editorial Tirant Lo Blanch de València a les darreries de l'any 2006. L'acte va ser presentat per Francesc Nadal, president de la Societat Catalana de Geografia, i va comptar amb la participació, per l'ordre en què van parlar, de: Salvador Vives, director de l'editorial Tirant Lo Blanch; Ma. Dolors Garcia, membre de l'Institut d'Estudis Catalans i catedràtica de geografia a la Universitat Autònoma de Barcelona; Montserrat Tura, consellera de Justícia de la Generalitat de Catalunya; Joan Romero, editor del llibre i catedràtic de geografia a la Universitat de València; Joan Nogué, editor del llibre i catedràtic de geografia a la Universitat de Girona.

Francesc Nadal va començar agraint la presència dels membres de la mesa, així com la del públic, tot fent referència al fet que era la primera vegada que a la SCG es comptava amb la presència d'un membre del Govern de la Generalitat. Després d'apuntar les principals característiques de la SCG i de les seves activitats, va donar la paraula als diversos participants, tot assenyalant el caràcter provocador del llibre que es presentava, *Las otras geografías*.

El primer a parlar va ser Salvador Vives, qui va mostrar dues característiques formals del llibre: la primera, l'encert del títol, perquè mostrava una mirada nova sobre una disciplina de sempre; la segona, el fil conductor donat pels editors, malgrat la gran quantitat d'autors i de textos diferents.

Justament aquestes dues característiques van ser també els eixos de les paraules de Maria Dolors Garcia Ramon, qui va començar remarcant que aquest tipus de llibres són una *rara avis* en la geografia espanyola, ja que "estem vivint temps precaris, hostils i incerts que necessiten noves respostes", i el llibre *Las otras geografías* és un text "atractiu, poc convencional, agosarat, crític, que dóna veu a aquells qui no en tenen". Maria Dolors Garcia Ramon va fer un repàs de la introducció i de les quatre parts del llibre. De la introducció va esmentar la idea que "els ciutadans seran més lliures si aprenen a interpretar l'espai", i per això, en el nou desordre mundial en què vivim és necessari estudiar allò que és invisible, intangible i efímer. Del primer bloc, que tracta sobre les noves problemàtiques territorials derivades de la globalització, va ressaltar el capítol redactat per Mireia Folch-Serra sobre la geografia del terrorisme i de les diferents escales territorials que s'han d'utilitzar per intentar comprendre accions tan incomprensibles, i que han dut a la creació d'una societat de la por. Del segon bloc va mostrar un gran interès per la reflexió que es fa de la interrelació entre temps i espai, dels temps lents als temps efímers, i aplicant aquesta interrelació en el text escrit per David Saurí i Anna Ribas sobre les diferents geografies de la vulnerabilitat, tant social com ambiental. Del tercer bloc, dedicat a les ciutats, va assenyalar que els temes que apareixen mostren la ciutat informal, vulnerable, la ciutat que té i genera por, la que ofereix resistència, la de la vida quotidiana. Per això va esmentar el capítol escrit per

Abel Albet, Anna Clua i Fabià Díaz, del qual va remarcar un interessant marc teòric molt crític per estudiar la resistència dels moviments socials i de com els conflictes poden donar lloc a la col·laboració i el diàleg. Del darrer bloc, dedicat al cos, va triar el text de Xosé Santos, qui analitza els espais dissidents dels homosexuals, a qui es tolera sempre i quan siguin invisibles. Per acabar, Maria Dolors Garcia Ramon va trobar a faltar una reflexió final dels editors Joan Nogué i Joan Romero que clogués un llibre que ofereix una geografia “renovada, plural, crítica i interdisciplinària”, tot agraint un text teòric i generalitzador dins d’una geografia tan empírica com és l’espanyola.

Montserrat Tura va fer una intervenció molt interessant, possiblement perquè té una formació allunyada de la geografia clàssica (és metgessa); les seves opinions sobre el llibre van ser molt suggerents. A partir de la idea que, en tant que amiga de Joan Nogué i com ell també, “ens agrada passar per la vida per aturar-nos i mirar el comportament de les persones en el paisatge, i com aquest conforma a les persones i a l’inrevés”, va remarcar que el llibre mostra la seva intencionalitat entre les pàgines 15-49, ja que la seva lectura és per aquelles persones que “som incapaços de passar d’una posta de sol o de la roba estesa en un balcó d’un edifici dels anys 60”. I d’aquí va sorgir una de les idees que Montserrat Tura va anar repetint i insistint: “el llibre és una balconada que permet veure el món des d’una mirada crítica”, que mostra els dubtes que hi ha en l’origen per a trobar les possibles solucions. I va reflexionar sobre els nous murs -“que no muralles medievals”- que s’aixequen: olors, idiomes, colors de la pell, les diferents activitats d’un mateix espai el dia i la nit; sobre algunes de les xifres que apareixen en el llibre, com les 180 milions de persones que viuen fora del lloc on van néixer, 20 milions de les quals refugiades, o dels 1000 milions de persones que treballen en l’agricultura amb les mans, sense cap altre eina mecànica, els prop de 25 milions d’esclaus que treballen de forma forçada, inclosa la prostitució. També va tractar d’algun dels temes que, com a consellera de Justícia li poden interessar més: la vulnerabilitat urbana a partir de la fragmentació que posa en perill la cohesió social, la por i la incertesa que genera la ciutat actual (tot fent referència al capítol de Laia Oliver i Frauca o les pintades i els *graffiti*, amb el dubte d’on comença l’art i on comença l’incivisme. Montserrat Tura va acabar remarcant que a *Las otras geografias* es fa sortir de l’oblit d’aquells que corren el risc de no ser vistos: el llibre, segons Montserrat Tura, “obre balcons per aquells que creiem que l’observació de la vida ens permet treballar en la millora de la vida de les persones”.

Joan Romero va començar agraint a la SCG i a l’IEC l’oportunitat de poder presentar el llibre, que va dir que no s’entendria sense la renovació de la geografia espanyola realitzada per Joan Vilà i Valentí, president de la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l’IEC i antic catedràtic a la Universitat de Barcelona, així com de la geografia catalana en general. Joan Romero va destacar la interdisciplinarietat i la transdisciplinarietat del llibre perquè vivim temps precaris, hostils (per això les reflexions sobre el control, sobre els recursos) i de replegament (per això les reflexions sobre les nacions, les identitats, les religions) que ens duen a viure amb riscos i en espais en blanc (d’estats fallits, conflictes ignorats, d’espais d’impunitat, de deslocalització, de tortura). Joan Romero va destacar que el llibre no és només un manual, un llibre de text, sinó que també és un llibre per interpretar el món de forma honesta però no neutral, i que en molts dels capítols no hi ha respostes perquè encara no s’han pogut/sabut construir. I després d’agrair la feina de Salvador Vives de l’editorial Tirant Lo Blanch, va acabar dient que *Las otras geografias* és un llibre optimista perquè no renuncia a que les utopies es facin realitat.

Igual que Joan Romero, el darrer participant, Joan Nogué, va agrair les paraules de Maria Dolors Garcia Ramon i de Montserrat Tura, així com la feina de Salvador Vives.

Joan Nogué va intentar respondre la pregunta de “per què aquest llibre?” I la resposta parteix de la idea que als dos editors els atrauen els reptes, que tenen la necessitat de travessar fronteres i de viatjar per conèixer la nostra geografia, de tafanejar més enllà de l’horitzó, de deixar anar la imaginació, de resseguir pistes no gaire ben traçades per “trobar i fer emergir les noves terres incògnites que esdevenen opaques i invisibles, que es descartografien”, per tractar de les geografies de la invisibilitat de la vida quotidiana.

Tots els participants de la presentació de *Las otras geografías* van destacar la dificultat i l’interès d’haver realitzat un llibre amb 31 autors que vénen d’àmbits científics diferents (arquitectura, dret, economia, geografia, periodisme...), de prop de vint universitats diferents, d’estats diferents (Argentina, Brasil, Canadà, Espanya, França, Mèxic). Joan Nogué va remarcar, a més, la complicitat dels autors, els quals han cedit els drets d’autor a Oxfam/Intermón i a Médecins sans frontières.

En resum, un acte molt interessant, on es va veure que la geografia crítica té un paper molt important per tal de millorar la vida quotidiana. [Enric Mendizàbal]

Dissabte, 15 de desembre de 2005.

Visita comentada a l'exposició:

1936-1939. Els mapes en la guerra civil espanyola.

Dissabte 10 de març de 2007 una colla de membres de la Societat Catalana de Geografia visitaren l'exposició *1936-1939. Els mapes en la guerra civil espanyola*, instal·lada a la seu de l'Institut Cartogràfic de Catalunya, al Parc de Montjuïc. La visita fou guiada per la nostra consòcia Ma. Carme Montaner, cap de la Cartoteca de Catalunya, i pels nostres consocis Francesc Nadal i José Luis Urteaga, catedràtics de geografia humana de la Universitat de Barcelona, i comissaris tots tres d'aquesta mostra, resultat de la col·laboració de l'Institut Cartogràfic de Catalunya, la Direcció General de la Memòria Democràtica i la Secretaria d'Universitats i Recerca.

L'exposició, disposada en deu àmbits temàtics, presenta de manera cronològica l'evolució de la cartografia espanyola al llarg de la guerra civil. Així es repassa la situació precària de la cartografia militar en esclatar la contesa, la reorganització dels serveis cartogràfics d'ambdós bàndols per fer front a les necessitats bèl·liques, l'aportació cartogràfica de les tropes italianes, la formació cartogràfica de les oficialitats republicana i franquista, i es mostren mapes significatius a diferents escales i diverses fotografies aèries.

Les acurades explicacions dels professors Nadal i Urteaga establiren, des de la perspectiva dels mapes, tres fases en la guerra civil espanyola: una primera de penúria cartogràfica (juliol de 1936 – principis de 1937), en què les forces rebels havien d'emprar mapes de la Guia Michelin de Carreteres comprats a França, en el seu avanç sobre Madrid; una segona de notable producció cartogràfica (començ de 1937 – finals de 1938), quan ambdós exèrcits van aixecar milions de mapes; i una darrera (fi de 1938 – abril de 1939), en la qual l'activitat cartogràfica disminuï entre els revoltats i s'esllanguí entre els republicans.

La visita a l'exposició permeté els assistents d'apropar-se a la guerra civil des d'una perspectiva nova, els recursos cartogràfics de què disposaven tots dos bàndols i l'impuls desigual que donaren a la cartografia en funció de les seves necessitats, prioritats, disponibilitats i col·laboració estrangera. En qualsevol cas, la mostra, ensems que possibilita fer-se idea de l'evolució de la guerra, palesa la importància dels mapes en època de conflicte bèl·lic. I, també, deixa ben clar el procés de desenvolupament i internacionalització de la cartografia espanyola, arran la guerra civil. En resum, el desig de vèncer l'enemic fou motor del coneixement del territori i la producció de mapes esdevingué un fet sense precedents en la història de la cartografia espanyola.

L'exposició pren un valor simbòlic en celebrar-se en el setantè aniversari de la guerra civil i en respondre a una ferma voluntat de recuperació democràtica. La mostra és alhora d'un alt valor cartogràfic, perquè exposa mapes originals, entre els quals destaquen els republicans a escala 1:50.000, els croquis dibuixats per les tropes de Mussolini prop d'Osca, i les fotografies aèries fetes per l'aviació alemanya a la vall de l'Ebre per localitzar les defenses de l'exercit republicà. L'exposició, feta a partir dels fons dipositats a l'Institut Cartogràfic de Catalunya i el Fons Moner, gentilment cedit per aquesta família, constitueix una aportació inestimable a un període poc estudiat de la cartografia espanyola. [Enric Bertran]

Dimarts, 20 de gener de 2007.

Santiago ROQUER, professor de geografia, Universitat Rovira i Virgili.

Els programes comarcals de desenvolupament rural a Catalunya: La iniciativa LEADER i el programa PRODER.

El dimarts 20 de Febrer el Dr. Santiago Roquer i Soler, Catedràtic de Geografia Humana de la Universitat Rovira i Virgili, va oferir a la Societat Catalana de Geografia la conferència *Els programes comarcals de desenvolupament rural a Catalunya: La iniciativa LEADER i el programa PRODER*.

La conferència s'estructurà en tres grans blocs: en primer lloc, va definir l'origen dels programes de desenvolupament rural i va fer una descripció de la metodologia LEADER; en segon lloc, va analitzar el cas de Catalunya fent diferència entre els primers programes (LEADER I i LEADER II) i les actuacions que estan en període de finalització, els programes LEADER+ i PRODER; i finalment, en tercer lloc, per concloure, les valoracions de cadascun dels projectes. És a dir, va descriure des dels inicis dels programes comarcals fins a les actuacions presents avui en dia a Catalunya.

El primer bloc va descriure l'origen i la metodologia aplicada dels programes de desenvolupament rural. Va explicar com aquests programes van sorgir els anys 80 del segle XX com a resposta a la crisi del món rural a Europa, moment en el qual la Política Agrària Comunitària europea va crear els Plans de Desenvolupament rural. La finalitat d'aquests plans era donar suport a activitats no agràries (cofinanciació) gestionades a través d'una metodologia determinada que s'anomenava LEADER (*Liasson Entre Activités du Développement de l'Economie Rural*). Les principals directrius que defineixen a aquesta metodologia són: un enfocament territorial i endogen, un caràcter ascendent (*bottom up*), la gestió de les polítiques la realitzaran els actors locals, potenciar l'associacionisme local i la gestió a partir de Grups d'Acció Local (GAL), que tant poden ser grups públics com privats, un caràcter innovador de les accions (valoració dels recursos tradicionals), la multisectorialitat de les accions i intersecció de sinergies. Va exemplificar-ho a partir de diferents casos: la inclusió d'una cooperativa d'embotits o vitivinícola en una ruta turística, una cooperativa alimentària que vengui productes artesans no alimentaris de la mateixa zona, o la cooperació entre territoris per a treballar formant una xarxa local (especial del programa LEADER II).

Un cop definida la metodologia, es va passar a la descripció i anàlisi de les primeres iniciatives de desenvolupament rural a Catalunya, aquests aspectes defineixen el segon bloc de la conferència. El primer programa d'ajuts va ser el LEADER I (1989-1993) tan sols hi van participar la Terra Alta i el Pallars (Pallars Sobirà i Pallars Jussà). Davant els bons resultats obtinguts, en la següent convocatòria d'ajuts que portava per nom LEADER II (1994-1999), s'hi van adherir altres regions de Catalunya, fins arribar a un total de 10: la Terra Alta, el Pallars, l'Alt Urgell sud, el Berguedà sud, la Garrotxa, l'Alt Empordà (les Salines-Bassegoda), la Conca de Barberà, el Priorat (Montsant), el Baix Ebre (LIDEBRE) i el Montsià. En ambdós casos va ser molt important el paper dels agents promotors, generalment conduïts pels consells comarcals, que tenien com a principals objectius: generar nous llocs de treball; potenciar i consolidar el treball de les dones i els joves; analitzar la sostenibilitat ambiental, valorar allò que és propi (patrimoni); i millorar la qualitat de vida de la població.

Les principals mesures subvencionables pel programa LEADER II van ser aquelles que feien referència a l'epígraf B seguit d'un número. Així l'epígraf B2) s'encarregava de formar professionals i de donar suport a l'ocupació, B3) afavoria el turisme rural, B4) la formació de petites empreses d'artesanía i serveis de proximitat, B5) valorava i comercialitzava productes agraris, i finalment B6) servia per conservar i preservar el medi ambient i el patrimoni. Santiago Roquer va donar especial importància a l'aplicació dels epígrafs B3, B4 i B5, perquè la seva gestió va ser a partir d'agents privats que volien potenciar aquestes regions. Els resultats dels programes LEADER I i II van generar un total de 1.289 actuacions. Destacant el fet que hi van haver més inversions proposades que pressupost, que va tenir com a conseqüència una disminució en la subvenció per acció. Tot i que, s'ha de tenir en compte que l'actuació va ser diferent per a cada regió.

Un cop definits els programes anteriors, es va passar a la descripció dels nous programes en procés de finalització són el LEADER + i el programa PRODER, que tot i tenir orígens diferents segueixen la mateixa metodologia.

El programa LEADER + (2000-2006) s'ha basat principalment en fer una valoració del patrimoni natural i cultural, crear nova ocupació, desenvolupament del turisme rural, potenciar els recursos humans, consolidar actuacions LEADER anteriors, i finalment, consolidar els GAL millorant la seva gestió i participació en el programa.

Les actuacions PRODER (2002-2006) formen part d'un programa de desenvolupament i diversificació econòmica de les zones rurals. Els principals factors a tenir en compte són: la diversificació de les activitats agràries i afins, el turisme i l'artesanía no alimentària, les PIMES i la comercialització de productes agraris, i les PIMES i la comercialització de productes agraris a minoristes. En aquest cas no es contempla una millora del patrimoni ni del medi ambient. El sector privat és pràcticament inexistent, la gestió d'aquests programes es gestiona a través dels consells comarcals.

Els territoris on hi ha actuacions LEADER + i PRODER a Catalunya, són un total de 20 regions (12 LEADER + i 10 PRODER) un total de 510 municipis que s'han beneficiat d'aquest ajut. En el cas del LEADER +: la Terra Alta, el Ripollès, el Priorat, la Garrotxa, la Conca de Barberà, el Berguedà, l'Alt Camp, els Ports, el Pallars-Ribagorça, el Montsec, l'Alt Urgell i el Baix Ebre (LIDEBRE). I els programa PRODER, l'Urgell, el Solsonès, la Segarra, la Ribera d'Ebre, el Pla d'Urgell, les muntanyes del Baix Camp, l'Alt Empordà, les Garrigues, la Noguera i Osona.

Per acabar aquest repàs, Santiago Roquer va explicar l'evolució entre els diferents programes: en el LEADER I es potenciava la diversificació de l'activitat econòmica, mentre que el LEADER II va suposar una innovació al potenciar estratègies de desenvolupament buscant elements que actuessin d'aglutinadors i acumuladors. Fet que es va consolidar en el programa LEADER + fent una promoció del territori. Ho va il·lustrar amb diferents iniciatives, com el cas de la Garrotxa amb la creació d'una etiqueta de qualitat, o la major valoració dels productes locals experimentada, per exemple, al Priorat, o l'afavoriment dels recursos naturals i culturals com al Baix Ebre. Altres actuacions rellevants del LEADER + van ser: coherència i arrelament a la comarca, noves formes d'organització i participació, desenvolupament sostenible, nous productes i serveis, transferibilitat, complementarietat amb altres programes de desenvolupament i prioritat de les actuacions que han estat promogudes per dones i joves. Les principals mesures a subvencionar són: suport tècnic, agroturisme i turisme rural, suport i promocions de PIMES, comercialització i millora del medi ambient.

En tercer i últim lloc, Santiago Roquer va concloure dient que els programes LEADER i PRODER han tingut un important èxit econòmic i social a Catalunya,

malgrat que només són una petita part dels programes de Desenvolupament Rural per al conjunt d'Europa. Va destacar com en relació a la inversió ha estat un èxit que ha superat les expectatives perquè ha permès consolidar les activitats existents, estimular noves activitats, potenciar els recursos que genera cada zona i impulsar el patrimoni cultural i natural, fomentar l'associacionisme i les activitats promogudes per a les dones i joves. En definitiva, aquest conjunt de valors han estat un fre al despoblament, fet que va valorar com a molt positiu.

Es va cloure la sessió amb un torn de preguntes on van participar els assistents comentant experiències de gestió dels diferents programes locals catalans. [Ana Vera]

Dimecres, 14 de març de 2007.

Fernando ARROYO, professor de geografia,
Universidad Autónoma de Madrid.

La regulación hidrológica de la Península Ibérica.

La conferència del professor Fernando Arroyo, amb el títol de *La regulación hidrológica de la Península Ibérica* ha versat sobre les relacions històriques i actuals entre el capital, l'obra civil, els regadius i l'energia hidroelèctrica.

Fernando Arroyo Ilera, catedràtic de geografia humana a la Universidad Autónoma de Madrid (UAM), és d'origen valencià i com a tal es va formar a la Universitat de València (UV), on va ser deixeble dels professors López Gómez, Gil Olzina i Vicenç M. Rosselló, entre altres. La seva primera tasca investigadora es va desenvolupar al Departament d'Història Medieval de la UV, d'on va marxar de la mà de López Gómez a Madrid, exercint primer com a professor a l'ensenyament secundari i posteriorment al Departamento de Geografía de la UAM, on va ser titular de geografia humana el 1972. La seva recerca s'ha desenvolupat en el camp de la geografia històrica, la geografia agrària i la geografia dels regadius, treballant especialment el període de Felip II.

Tal i com fa referència el subtítol de la conferència, *Capital, tecnología y territorio*, el fil conductor del seu discurs ha estat la relació històrica que s'ha donat entre aquests tres fets en el procés de regulació hidrològica a Espanya. Un tema de tanta modernitat en el món de la geografia, com és el paisatge i l'ordenació del territori, en moltes conques hidrogràfiques està totalment condicionat per les transformacions antròpiques que han suposat els pantans: progrés tecnològic i necessitats socials configuren territori. Aquestes obres, sovint controvertides, tenen una doble vessant: beneficis a molta distància (regadius, subministrament d'aigua de boca, producció d'energia elèctrica, etc.) i problemes a curta distància (expropiació de pobles, pèrdua de terres de conreu, aïllament de valls, etc.). Problemes tots ells que vénen de molt antic, però que el creixement de les necessitats de les grans urbs ha aguditzat. De fet, per exemple, el canal d'Isabel II, a partir de la seva construcció va passar a ser el principal riu de Madrid.

Sovint es relaciona les grans obres que porta associades la regulació hidràulica amb la intervenció de l'Estat (plans de regadiu i plans d'abastiment), però els interessos de la iniciativa privada han tingut sempre un paper preponderant, ja hagin estat empreses navilieres o d'infraestructures de regadius. Un altre tòpic ha estat la relació de la dictadura del general Franco amb aquest tipus d'obres, que sense deixar de ser una realitat històrica, no va ser més que continuació, augmentada, del que va fer la monarquia d'Alfons XIII, que també inaugurava preses, i del que va fer el govern de la Segona República, trets que el professor Arroyo ha il·lustrat amb nombroses fotografies i mapes.

La relació que es dona entre territori, tecnologia i capital ha estat desigual durant el transcurs del segle XX, en funció dels avenços tecnològics que s'han donat, tal i com reflecteix el següent quadre:

<i>etapa</i>	<i>territori</i>	<i>tecnologia</i>	<i>capital</i>
inicial	local	tèrmica	petites societats
de desenvolupament	regional	transformació	oligopoli local i regional
d'expansió	estatal	transport (llarga distància)	financer, de fusió i d'associació

Durant la primera etapa (anterior a 1910), la producció elèctrica procedent de l'energia tèrmica era superior a la de procedència hidroelèctrica. Pel que fa a la concentració del capital, abans de la Guerra Civil ja les cinc empreses més grans dominaven el mercat, repartint-se la banca espanyola la zona de Madrid i Andalusia, i el Banco de Vizcaya els Saltos del Duero. Un cop el règim franquista es fa amb el poder, crea Unesa, que connecta tots els plans de producció elèctrica, cosa que permet la formació dels grans grups hidroelèctrics. En aquests moments inicials de la distribució tal i com la coneixem arreu no es va donar pels mateixos motius, així per exemple, a Catalunya i el País Basc té un origen industrial i de consum urbà, i a Madrid es va donar només pel consum com a gran ciutat.

En aquest sentit, el cas de l'Alto Tajo té una regulació tardana, dels anys 50, producte les necessitats de la comunitat de Madrid i de l'augment de la demanda de la costa mediterrània.

Així doncs, el professor Arroyo, amb aquesta magnífica conferència ha posat sobre la taula les relacions que tradicionalment han tingut el capital privat amb les grans obres públiques i com aquestes, en el cas de l'energia hidroelèctrica, han servit per crear un paisatge d'aigua on aquesta hi mancava. [Jordi Nadal i Tersa]

Dijous, 19 d'abril de 2007.

Francesc LÓPEZ PALOMEQUE, professor
de geografia, Universitat de Barcelona.

L'expansió del turisme urbà: Barcelona com paradigma.

Ocupades les sales de l'Institut d'Estudis Catalans, és la veïna Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya la que dona aixopluc a la conferència de dijous 19 d'abril de 2007, del curs de la Societat Catalana de Geografia. A la sala Turró, uns passos més enllà del famós i extraordinari amfiteatre anatòmic, el professor Francesc López Palomeque farà la dissecció d'un cos sencer: el del turisme a Barcelona. Però, anem a pams.

La conferència porta per títol *L'expansió del turisme urbà: Barcelona com paradigma*, un títol que el mateix conferenciant destaca i demana que sigui ben entès. Parla de *paradigma*, que no de *model*. És a dir: Barcelona seria un exemple característic d'un fenomen molt més general, el de l'expansió recent del turisme urbà.

Enric Mendizàbal, vicepresident de la Societat Catalana de Geografia, inicia l'acte agraïnt l'hospitalitat dels amfitrions, i fa una semblança del conferenciant. No insisteixo en una biografia i obra que, centrada bàsicament en la geografia de l'oci, el turisme, la muntanya i les àrees marginals, pot consultar-se al mateix directori del *web* de la SCGO, amb més extensió, al *web* de la Universitat de Barcelona, on López Palomeque és catedràtic d'Anàlisi Geogràfica Regional.

La proximitat de la nova Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona potser ho afavoreix, però el cas és que la sala Turró és farcida d'estudiants i el professor López Palomeque, didàctic, explica l'estructura de la seva ponència: Una introducció teòrica en què es fa una exploració panoràmica sobre el turisme urbà i la forta expansió que ha sofert en les últimes dècades, i una segona part en la qual, amb dades concretes, es fa un acostament a Barcelona com a exemple o comprovació en la pràctica de l'anterior. Tot plegat configura el que explica com aportació acadèmica, més enllà del passeig per la Rambla plena de turistes, cosa que suposaria un altre tipus d'aproximació.

La dissecció és completa, explicant primerament el canvi dels hàbits turístics produït, que ha propiciat l'expansió del turisme urbà. Una expansió les causes de la qual són desgranades: l'aparició de la societat del lleure, postindustrial o com es vulgui anomenar; una societat que marca uns límits molt imprecisos entre la cultura, el treball, l'espectacle; on la cultura surt en bona part de l'experiència viatgera seria l'àmbit i cultiu del canvi. La ciutat, en aquest entorn, esdevé escenari turístic. Això, informa, sorgeix a finals dels anys 80. Les ciutats que han caigut en profundes crisis pensen i comproven amb interès que el turisme pot revifar el seu sector terciari. Es podria fer – penso jo – un mapa curiós que tipifiqui per colors de tipus d'indústria en crisi (metal·lúrgica, tèxtil, química...) les ciutats destinació turística per antonomàsia d'avui. Les ciutats tenen a Europa, diu López Palomeque, una posició molt rellevant, d'irradiadores d'idees, i l'increment del transport i de les comunicacions és un dels factors addicionals per arribar a la situació actual. Es constata l'atracció dels recursos culturals i patrimonials, i es produeix una regeneració de l'espai urbà. Sorgeix aleshores un fenomen en el qual seria bo aprofundir, només citat de passada a la conferència: es

defineix, es crea, una imatge de la ciutat que la sintetitza. I aquesta imatge, ja creada per això, porta al seu consum, en tota l'extensió del terme.

El conferenciant aporta unes quantes dades dins d'aquesta aproximació teòrica general, obtingudes de diversos organismes, institucions i empreses, i que demostren aquest impuls del flux turístic a les ciutats: La OMT, en la seva previsió per a 2020 pronostica, a més, que el creixement del turisme urbà superarà el del turisme total. Posa noms a les ciutats que, de 2000 a 2005, han vist créixer més el turisme: Dubrovnik, Tallin, Ljubljana, Zàgreb, València, Torí, Bratislava i Barcelona. Aquesta última, en un dels *drivers* usats en aquest camp -el nombre de pernoctacions hoteleres- ha estat la ciutat no capital d'estat que més ha crescut.

Un últim punt és també desenvolupat dins d'aquesta aproximació teòrica inicial: el del paper de la Administració Pública. És evident -consta en tots els programes- que el turisme urbà es contempla com a peça bàsica de l'estratègia de desenvolupament del govern local.

Prenem un refresc reparador a mitja passejada i entrem al segon capítol de la presentació, el dedicat a situar Barcelona com a ciutat exemplificadora d'aquesta expansió del turisme urbà. Aquí, de tant en tant, en mig d'unes transparències que, més enllà de servir d'esquema, són l'atapeït text de tota la conferència, es deixen caure uns quants gràfics i taules molt pertinents. Les dades més freqüents per seguir aquest fenomen van sortint. Unes poques entre les anotades serien les següents: les pernoctacions per turisme a la ciutat de Barcelona, fa uns anys insignificants, són ja del ordre d'un 1,8% del total de pernoctacions a la ciutat, i amb creixement molt ràpid. Si parlem de pernoctacions de residents en total, no exclusivament turistes, ja són d'un 3,2%. Si donem una base 100 a l'any 1991 (just abans dels Jocs Olímpics de Barcelona) el nombre de turistes i pernoctacions hoteleres haurien arribat l'any 2005 a l'índex 250 i 300 respectivament. El nombre de turistes anuals és ja superior a cinc milions, l'estada mitja dels quals és d'entre dos dies i dos dies i mig. L'origen dels visitants estrangers més nombrosos és, per ordre decreixent, Gran Bretanya, Itàlia, Estats Units, França i Alemanya. El turisme dóna treball de forma directa a 35.000 persones a la ciutat de Barcelona, que suposa el 7% de la seva activitat econòmica. Però aquest, com tots els índexs que es puguin fer servir, són sempre canviants... cap amunt, cap un creixement que no sembla que es pugui aturar. Turisme de Barcelona, l'organisme propi creat, ja porta molts anys generant recursos propis. És ja un negoci. D'una equivalència turisme = platja s'ha passat ara a pensar, a l'àmbit urbà, a Barcelona, en reclams culturals, que es converteixen en mercaderia, consum. Els visitants es reparteixen actualment gairebé en un 50% de negocis i un 50% vacances. S'ha passat uns anys en què els visitants de vacances superaven àmpliament als visitants per negocis, però aquests últims s'han recuperat últimament, possiblement perquè els viatges de negocis tenen cada vegada més components essencials de turisme.

A un espai turístic tradicional s'ha superposat en els darrers anys un nou espai turístic, constituït pel Fòrum/Diagonal Mar, la Vila i el Port Olímpic, el Port Vell/Maremàgnum, Montjuïc...

Amb l'aparició de grans esdeveniments com a excusa (Jocs Olímpics, Fòrum de les Cultures) el turisme continua creixent. El "model Barcelona" de participació pública –privada, en principi destacat en l'àmbit de l'urbanisme, pot mencionar-se també en el camp del turisme. És un model, això no obstant i tal com l'urbanístic, no exempt de conflicte.

Acabada la conferència, un col·loqui dóna peu a que els assistents i el conferenciant es mostrin atrets per aventurar una perspectiva futura, per discutir si el creixement actual del turisme a Barcelona és sostenible i convenient, i per opinar si és raonable que

ens plantejgem això, donat que ciutats grans i tan turístiques com Roma o París no se'l qüestionen en absolut. López Palomeque explica, en la seva resposta, la gran diferència: París, per exemple, té turisme des de fa molts anys, i el seu creixement ha sigut pas a pas, donant temps per pair. En el cas de Barcelona no s'ha pogut digerir. Ha estat un creixement exponencial, amb xifres de cop molt significatives. Ja gairebé no es planifica cap on anem, només s'intenta veure com pot la ciutat adaptar-se a aquest creixement.

La sessió no s'ha desenvolupat a l'amfiteatre anatòmic, raó per la qual no hem pogut deixar el cos completament trossejat i treballat a la taula de marbre, però la dissecció ha estat completa i instructiva, amb la qual cosa cadascun dels assistents pot ara tornar a col·locar perfectament totes les peces del cos del turisme urbà a Barcelona al seu lloc. [Juan Manuel García Ferrer]

Abril i maig de 2006.

Rafael ARGULLOL, Pep BERNADAS, Rafael M. MÉRIDA,
Juan PIMENTEL i Isabel SOLER, coordinats per Enric
MENDIZÀBAL varen intervenir en el cicle de conferències:

La Geografia i la història dels viatges

Aquesta primavera, la Societat Catalana de Geografia ens ha ofert un interessant cicle de cinc conferències sobre “*la Geografia i la història dels viatges*”, coordinat per la filòloga Isabel Soler i el geògraf Enric Mendizàbal. Curiós i remarcable és el fet interdisciplinari aconseguit per parlar de les geografies del viatge: filosofia (Rafael Argullol), literatura (Isabel Soler i Rafael M. Mérida), història (Juan Pimentel) i antropologia (Pep Bernadas).

Temes tant variats com les amazones de l’“illa de Califòrnia”, la significació que suposa la literatura de viatges per un escriptor, l’experiència personal d’algú que ha estat capaç de crear un negoci molt rentable sota el lema “viatja”, l’exòtic encontre (o desencontre) entre el rei de Siam i l’ambaixador dels Països Baixos, el voler fer d’una pagoda asiàtica una església com Déu mana, o les múltiples lectures crítiques que es poden fer de la construcció del coneixement científic a través del viatge... Tot això i algunes coses més s’han escoltat a les boniques sales de l’Institut d’Estudis Catalans entre finals de març i principis de maig d’enguany.

L’escriptor i filòsof Rafael Argullol, amb un títol tant suggerent com “*El viatge com a vida multiplicada*” ens rescatà la part més personal, creativa i literària de deixar constància del viatge. Ens parlà de l’experiència del viatge en primera persona, centrant-se en la figura del viatger. D’aquella vessant relacionada amb l’autoria del relat, la d’inspiració i escriptura: el viatge com a acció i com a eina de transformació. La del viatjar com a mètode per generar (noves) formes de pensar, per crear “cultura” i “coneixement”. Idea que queda estretament relacionada amb la pròpia història del pensament occidental, sigui ciència, o digues-li, simplement art (idea que també rescataran els altres conferencians i que desenvoluparà àmpliament Juan Pimentel). Responent a la pregunta de si es considera escriptor de literatura de viatges, Argullol argumenta que es nodreix de la experiència personal del viatjar per generar literatura ja que l’experiència personal del viatge comporta una multiplicació rizomàtica de la vida on no només aflora un jo, sinó que apareixen “multi-jos” (estimulant, eh?), i on l’experiència de contemplar-se des d’altres miradors (tot canviant l’escala geogràfica) es converteix en una font d’inspiració literària. Clar que l’experiència del viatge és variada i no sempre inspiradora. El propi conferenciant arribà a afirmar que es pot viatjar també des de la immobilitat o simplement que amb l’actual frenesí turístic no és possible experimentar “res de res” perquè alguns dels elements característics de l’essència del viatge s’han esfumat.

Ens confessà també (en més que petit comitè) que quan deixi d’escriure es dedicarà a “contemplar les estrelles”... Però encara aquesta primavera, com a escriptor, diu que li serveix d’inspiració el suggerent joc d’escapes geogràfiques: les “micro” i les “macro”; afegint que per fer literatura es necessita una ment freda, una ànima sensible i un cor ple a vessar. Una ment freda per penetrar als espais “micros” del metge o del cirurgià, però també per afrontar-se als espais mentals i físics dels mapes, les ciutats o els espais envasats al buit, per enfrontar-se en definitiva, a les geografies que cal deixar escrites!

Però el viatge és més que això. La pròpia “dificultat” del viatge es converteix en una atracció vital. Una recerca personal, una transmigració de tu mateix en altre, als “altres tus”. Entren en joc en aquest punt els temes identitaris, ja que aquesta recerca personal busca i rebusca allà on no pertanys i vincula una vegada més, la realitat i la ficció, o simplement allò desitjat o preconcebut. Per a Argullol tanmateix, cal recuperar la idea del naufrag; cosa que inclou tant el viatge migratori en diferents èpoques o espais com aquells que recullen els variats i curiosos cercles concèntrics d’alteritat... Encara que el viatge no hagi mort del tot, sí que ha aparegut amb certa virulència l’*antipatització* del viatge davant l’epidèmia del turisme de masses.

El segon i el tercer plat del cicle ens porten al Nou Món, a les “noves geografies” del segle XV i XVI a través de l’anàlisi de la seva literatura de viatges. Rafael M. Mérida Jiménez, hispanista de la Universitat de Lleida, ens translladà “De Sodoma a Califòrnia” o “De Califòrnia a Sodoma”; l’ordre dels factors no altera en aquest cas, la idea final, les polièdriques “*geografias sexuales de un Nuevo Mundo*”. Isabel Soler, filòloga portuguesa de la Universitat de Barcelona, amb “*una forma de pera molt cristiana o dos viatges a Orient*”, posà damunt la taula el joc existent entre veritat i realitat dels viatges ultramarins peninsulars del Renaixement a Amèrica i a Àsia emfatitzant l’aliança vital entre poder i geografia. I és que ens parlaren i quasi recitaren les geografies imaginàries dels viatges a cavall entre l’època medieval i el Renaixement. Mérida ho feu prestant una excepcional atenció als discursos de gènere, presentant-nos dues imatges antitètiques d’home i dona en el tombant dels segles XV-XVI que reflecteixen l’herència ideològica medieval junt amb les imaginatives visions del Renaixement i el descobriment del Nou Món: les amazones de Califòrnia i els sodomites del regne de Sodoma. Soler, se centrà en la rica i excèntrica simbologia del Renaixement, plena d’al·legories i metàfores que ens va anar desmantellant. I és que els viatgers d’aquelles èpoques eren fidels a la “veritat” del món, no a la realitat. Així, durant la tercera experiència atlàntica de Colom (1498), quan descobrí l’estrella polar, “entengué” que la terra tenia forma de pera i que semblava un pit de dona que mira cap al cel...

La quarta conferència anà a càrrec del historiador Juan Pimentel i portava el títol de “*Testimonio y autoría del mundo: viajeros, poetas y ladrones*”. La idea que destacà en la seva xerrada foren les “curiositats” (o millor dit, els imaginaris col·lectius) que es deriven de la literatura de viatges, un gènere híbrid que engloba l’escriptura però també la lectura del/s món/s. La literatura de viatges o millor dit, la seva història, ens parla de veritats culturals, uns contingents amb denominació d’origen, però amb data de caducitat, que ha posat a voltes en una estranya relació, la veritat i la fàbula. Essent així, aquestes veritats culturals són un producte que s’ha generat a través de la credibilitat i del testimoniatge, de les diferents facetes dels viatgers. D’aquesta manera, al llarg del temps, els viatgers han estat també poetes, mentiders i inclús lladres. Poetes, perquè s’han dedicat a embellir allò que recorregueren; mentiders, perquè en la seva justa mesura, canviaren per allò desitjat allò observat; i lladres, perquè posseïren de primera mà, allò que talment pertanyia a d’altres.

Pimentel, ens recordà que ja des de temps remots el relat de viatges ha estat associat per un cantó a la geografia i a la història, però també (en major o en menor grau) a l’èpica, a la utopia i a la ficció. Sovint servint-se de les metàfores, que no són res més, que la pròpia pràctica viatgera plasmada a la literatura. I és que el viatge i la seva literatura entra al territori de la fabulació pel sol fet de trobar-se als extrems d’allò conegut, i d’aquesta manera, la seva pròpia inaccessibilitat ha arrelat a la cultura occidental el testimoni ocular, que provoca no sols la imaginació del lector sinó també del qui viatja. Però arribà un moment en què la ciència moderna es preguntà: com

extreure del viatge coneixement cert? (!) Des d'aleshores, es comença a reorientar l'estatus del viatger, generant-se nous discursos per representar el món i comença d'aquesta manera, la retòrica de l'objectivitat, o de la ficció de la transparència... Pimentel però, ens acabà recordant que les paraules fan el món i no només el representen. Elles amplien el món, la geografia i la cultura.

L'antropòleg Pep Bernades, cofundador de la coneguda llibreria Altaïr, tancà el cicle sobre geografia i la història dels viatges amb una conferència titulada "*Viatges per a la gent que viatja a partir de la Llibreria Altaïr*". Quedà constatat que l'experiència personal i laboral d'en Pep ha girat entorn al viatge i a un projecte, l'Altaïr; així com que el viatge, és avui, un negoci molt rentable. Des de la fundació de l'empresa el 1979, aquesta ha crescut i s'ha diversificat. Avui el projecte Altaïr és més que una llibreria amb seus a Barcelona i a Madrid. És també una agència de viatges (Orixà), una publicació periòdica de monografies geogràfiques regionals, i també compta amb una dinàmica pàgina web que ofereix tot tipus de serveis. La filosofia que es troba darrere dels projectes Altaïr, és la d'un viatge-experiència, la que Bernades experimentà anys enrere quan es proposà llegir el paisatge de les comunitats agropastorals al Sàhara. Allí engendrà la primera experiència pilot portant-hi turistes i s'acabà consolidant com el seu propi laboratori d'observació de la proposta turística que han acabat comercialitzant. D'aquesta manera, entén que els viatges que la seva empresa promou cal concebre'ls com "plans estratègics" per al territori i per als seus habitants locals, construint una nova dinàmica en la qual tots els agents han d'estar d'acord i amb l'objectiu de crear un sector turístic que generi ingressos i no distorsioni l'equilibri tradicional de les comunitats que hi viuen.

També intentà donar resposta al per què ens agrada viatjar. Cert és que viatjar s'ha convertit ja en una necessitat més. Però d'alguna manera es viatja perquè tenim diners, i perquè volem fugir esporàdicament del dia a dia i descobrir quelcom nou. I és que les "ganes de conèixer món", s'han convertit en un negoci, però realment és una emoció. Una actitud. Bernades emfatitzà que les pròpies percepcions del viatge t'aporten a voltes una mirada pròpia, una visió crítica que és capaç de qüestionar-se moltes coses i fomentar la solidaritat i també la cooperació internacional. I això és el que volen transmetre. Finalment, una curiositat. Voleu saber perquè tot aquesta idea "netament anarquista" es coneix com l'Altaïr? En Pep ens ho explicà mig emocionat; es deu al nom del vaixell en què viatjava l'aventurer i escriptor francès Henry de Monfreid... Molts d'altres, que es van perdre les conferències, devien intentar arribar amb en Rocinante! [Rosa Cerarols, Geògrafa, Maig, 2007]

Dimecres, 23 de maig de 2007.

Enric MENDIZÀBAL, professor de geografia,
Universitat Autònoma de Barcelona.

Paisatges culturals de Catalunya

El passat 23 de maig l'Enric Mendizàbal, professor titular de Geografia Humana a la Universitat Autònoma de Barcelona i actualment vicepresident de la Societat Catalana de Geografia (SCG), va oferir una suggerent conferència amb el títol *Paisatges culturals de Catalunya*, en el marc del curs 2006-2007 de la SCG.

La presentació, a càrrec de Francesc Nadal, president de la SCG, consistí fonamentalment en una semblança del conferenciant, acompanyada d'una justificació de la pertinència de la reflexió sobre el tema objecte de conferència. Quant al perfil de l'Enric Mendizàbal, crec que els continguts del directori de la pàgina de la SCG, que pacientment el Pau Alegre va confeccionar, permeten fer-nos la idea de l'amplitud i la profunditat de l'obra escrita i de les tasques de recerca i difusió del conferenciant. Quant al tema de la conferència, sembla evident que els estudis sobre el paisatge i els paisatges necessiten de més empena i iniciativa des del gremi geogràfic si volem estar a l'alçada del desenvolupament que aquest concepte, sensibilitat o idea –com el vulguem entendre– ha tingut al llarg de la història contemporània de la nostra “activitat intel·lectual”, tal com anomenà el professor Casassas en alguna ocasió la geografia.

L'Enric Mendizàbal encetà la seva intervenció avançant quina seria la seva estructura expositiva: una introducció a l'afer; una explicació de quines són (o més aviat “podrien ser”, postil·là) les imatges paisatgístiques de Catalunya; un repàs a la història de la geografia catalana a partir de l'estudi dels paisatges; una consideració dels paisatges catalans mitjançant la proposta “geosistema/ territori/ paisatge” de Georges Bertrand; i, en darrer terme, unes reflexions finals.

Pròpiament, la conferència començà amb el visionat d'un fragment de l'entrevista efectuada per Joan Nogué i Ma. Dolors Garcia Ramon el 1986 a Lluís Casassas. En podríem subratllar alguns fragments, en una tria necessàriament subjectiva, que ens sembla que resumirien la idea de *paisatge* en Lluís Casassas: “m'agrada fer excursions i recórrer el país amb gent, per poder discutir i parlar del que tenim davant nostre”; “a la muntanya [n]o s'hi ha d'anar només a veure el romànic o els anticlinals, sinó el conjunt del paisatge”; “l'home no és un animal que visqui en compartiments estancs, sinó que es mou en una realitat complexa, plena de facetes diferenciades”; “els paisatges m'apassionen, perquè reflecteixen l'aventura humana”; “l'aventura humana es pot resseguir, evidentment, a través d'un llibre, però no hem d'oblidar mai que la història es plasma en el territori”; “quan surto fora vull que els estudiants [...] vegin les empremtes del pas de l'home per aquesta terra: com l'home va formant el paisatge i com, alhora, el paisatge el condiciona”.¹ En acabar el visionat, hàbilment l'Enric Mendizàbal esmentà que la noció de *paisatge* podia ser explicada, millor que no pas per ell mateix, per en Lluís Casassas i que per aquest motiu havia optat per fer-nos-el veure. En conseqüència, em sembla que quedava implícita per al conjunt de la conferència una concepció del

¹ Fragments extrets de l'entrevista esmentada, publicada a: GARCIA-RAMON, Ma.D. i NOGUÉ, J. (1993): «La pràctica de la geografia en Lluís Casassas i Simó» en *Professor Lluís Casassas i Simó | Geografia i territori*. Barcelona: Universitat de Barcelona. pp. 263-274.

paisatge profundament arrelada en la tradició geogràfica –de fet el conferenciant cità Sauer com a referent teòric clau– i que podríem resumir, entre d’altres, en els següents motius: el paisatge com a experiència (i, per tant, com a sensibilitat), el paisatge com a paraigües que engloba factors i elements del medi i de les persones (i de llurs activitats, societats i cultures), el paisatge com a palimpsest històric, i el paisatge com a objecte privilegiat de la mirada geogràfica.

L’Enric Mendizàbal explicà que, malgrat la sensibilitat paisatgística que Lluís Casassas posava de manifest en l’entrevista de 1986, en realitat als anys vuitanta la idea de *paisatge* es considerava antiga i antiquada. Tanmateix, és evident que ara per ara assistim a una revifalla del *paisatge* i del vessant pràctic que aquesta noció possibilita en termes d’ordenació i/o gestió del territori. Convé no perdre de vista, d’entrada, les dificultats de la classificació i el tractament científic dels *paisatges* i, a l’efecte, el conferenciant repassà diverses propostes provinents de l’àmbit de la geografia humana. Acabà el reconeixement de la matèria referint-se al llibre recent dirigit per François Madoré (2006), *Le commentaire de paysages en géographie humaine*. La referència a aquest llibre –que, personalment, en certa mesura em sembla més una espècie de manual de geografia humana que no pas una obra per ensenyar a comentar els paisatges des de la geografia– ens alerta que l’Enric Mendizàbal està preocupat per l’epistemologia del paisatge i que, en general, el treball amb la idea de paisatge no pot deixar de costat els referents teòrics i metodològics.

La conferència prosseguí amb l’explicació de les imatges paisatgístiques de Catalunya més prodigades. El conferenciant les glossà a través d’una tria intencionada d’obres que comentà de manera esquemàtica, una tasca d’anàlisi que dugué a terme a partir de referències a les imatges que hi figuren. Les obres comentades foren:

(i) *Presència de Catalunya* (1938), un llibre editat pels Serveis de Cultura de la Generalitat al Front en què es mostraven els paisatges catalans –agrupats a través dels epígrafs “El pla i la muntanya”, “La mar i el port” i “Les ciutats”– mitjançant poetes de diferents comarques i pertanyents a diferents sensibilitats literàries de preguerra (noucentisme, vanguardisme, modernisme, etc.).

(ii) *Imatges de Catalunya* (1998), distribuït per La Caixa i on consta una signatura de la National Geographic Society.

(iii) *Dotze paisatges catalans* (1995), una obra col·lectiva de didàctica del medi.

(iv) *Llegendes de la Natura* (2002), d’en Francesc Roma.

(v) *GeoCat. Territoris enllaçats* (2004), dirigit per en Vincente Guallart, que el nostre conferenciant categoritzà de visió paisatgística postmoderna del país.

A la vista d’aquestes obres, el professor Mendizàbal concloué que, en gran mesura, es van repetint pertot una sèrie d’imatges típiques i tòpiques que formen part de l’imaginari col·lectiu i que apareixen de forma constant en les publicacions, ja sigui de forma pràcticament preponderant (cas de l’*Imatges de Catalunya* o del *Dotze paisatges catalans*), o de manera matisada (cas del *GeoCat* que, malgrat les fotografies de la petroquímica de Tarragona o de la nuclear d’Ascó, no oblida pas les referències visuals esdevingudes habituals).

L’Enric Mendizàbal continuà el seu relat parlant dels vincles entre geografia humana i estudis de paisatge. Féu aleshores referència a cinc menes de “sensibilitats geogràfiques clàssiques” –en podríem dir– que, abans de la guerra civil, s’haurien atansat de diferents formes a la qüestió paisatgística:

(i) Els geògrafs excursionistes, que exemplificà amb imatges de l’*Enciclopèdia de l’excursionisme* escrita per Josep Iglésies el 1964.

(ii) L’obra de naturalistes com Jaume Almera, Norbert Font i Sagué o Marcel Chevalier –aquest darrer, com és sabut, amb un llibre significativament titulat *El*

paisatge de Catalunya, aparegut el 1928 i (sortosament) reeditat per la SCG el 2004, amb un pròleg, per cert, del propi Enric Mendizàbal.

(iii) Les monografies locals, escrites per erudits, molts d'ells mestres d'escola. Seria el cas de *Lo Lluçanès*, d'en Pelegrí Casades (1897), o de l'obra *Tona: descripció històrica i geogràfica*, d'Enric Casassas (1935), pare de qui acabaria essent catedràtic de geografia Lluís Casassas.

(iv) Els pedagogs i mestres que es dedicaren a la didàctica de la geografia catalana. A tall d'exemple, la *Geografia elemental de Catalunya* de Pere Blasi (1922).

(v) Les perspectives geogràfiques crítiques, per exemple les contingudes a les topografies mèdiques o a les obres de Cerdà (tot destacant-ne, a l'efecte, la *Monografia estadística de la classe obrera* de 1856).

Aquestes cinc «tradicions» haurien convergit en la geografia dels anys trenta i posteriors, que el professor Mendizàbal recorregué mitjançant l'anàlisi de les imatges contingudes en *La fesomia geogràfica de Catalunya* (de Pau Vila, editada pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya el 1937) i en la *Geografia de Catalunya* de l'editorial Aedos –dirigida per Lluís Solé i Sabarís, el primer volum de la qual aparegué el 1958; d'aquesta segona obra assenyalaria Joan Rebagliato, al debat obert a la fi de la conferència, que els peus de fotografia eren redactats pel propi Solé i Sabarís, amb una marcada intencionalitat geogràfica (i, per tant, ens atrevim a dir, paisatgística); per cert que l'experiència de Rebagliato en el desenvolupament d'aquesta obra apareix en part relacionada a l'entrevista que se li féu a aquest geògraf per a *Treballs de la Societat Catalana de Geografia* l'any 1997.

El nostre conferenciant explicà que aquests tractaments del paisatge, i llurs imatges associades, foren substituïts i/o complementats a partir dels anys setanta per nous autors. La renovada generació aportaria i conformaria el seu propi imaginari fotogràfic: la immigració, la marginació urbana, el creixement urbanístic descontrolat, etc. Tanmateix, no es pot obviar que a Catalunya han seguit prodigant-se les fotografies clàssiques, les quals en certa mesura conviuen amb les imatges paisatgístiques innovadores.

El conferenciant continuà amb la tercera part que, ultra la introducció, havia previst per a la seva intervenció. Començà parlant de la concepció teòrica de l'esquema “geosistema/territori/paisatge” proposat per Georges Bertrand i que aparegué plantejat des d'un punt de vista teòric en el número 50, l'any 2000, de *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*. En el si d'aquesta concepció es troba la seva original proposta d'interpretació cultural dels paisatges catalans, l'autoria de la qual el professor Mendizàbal matisà que comparteix amb l'Albert Pèlachs i el Joan Manuel Soriano, companys del conferenciant a la Universitat Autònoma de Barcelona. L'agosarat esquema de representació dels paisatges del país es pot resumir en una matriu de doble entrada: al capdamunt de les columnes hi situen els elements del model de Bertrand i un conflicte territorial; i cada filera pot ser un sentit perceptiu, associat a una representació. D'aquesta manera, els autors proposen parlar dels paisatges del gust, representats pel vi, en què el geosistema és la vinya, el territori és el vi com a recurs econòmic, el paisatge són les denominacions d'origen i el conflicte territorial pot ser l'enfrontament, regat de tractorades, entre pagesos i grans elaboradors. Una explicació completa d'aquests exemples apareixerà ben aviat en el llibre d'actes del III Col·loqui d'Història del Pensament Geogràfic, amb una contribució a càrrec del conferenciant i dels altres dos autors esmentats.

La idea de relacionar l'esquema de Bertrand amb els cinc sentits, explicà el conferenciant, tenia a veure amb converses mantingudes amb el propi Georges Bertrand i amb les idees presents a l'obra *Les cinq sens* del filòsof Michel Serres (1985), en què

hi ha un capítol dedicat al paisatge. El professor Mendizàbal lamentà que massa sovint només s'utilitza el sentit de la vista per aproximar-se al paisatge i que els altres quatre sentits són, a l'efecte, igualment vàlids.

El conferenciant insistí en el fet que treballar els paisatges culturals mitjançant els sentits i l'esquema de Bertrand és una altra forma d'aproximar-se al tema del paisatge, comparable a les perspectives de les "imatges paisatgístiques" de Catalunya explicades en la primera part de la conferència, o en molts dels tractaments del paisatge presents en la llarga història del pensament geogràfic català.

L'autor concloué que l'estudi del paisatge ha de servir, sobretot, per millorar la qualitat de vida dels territoris i de les comunitats, així com per mantenir-hi la identitat. D'altra banda, es referí a la qüestió del difícil equilibri entre les transformacions territorials i les imatges paisatgístiques heretades: què devien pensar els ibers –es preguntà– quan els romans procediren a construir l'aqüeducte del pont del Diable de Tarragona, de l'impacte d'aquesta estructura a l'entorn? I què en pensem avui, d'aquest canal de conducció d'aigua que el pas del temps ha convertit en patrimoni i en paisatge?

Al debat posterior a la xerrada tothom felicità el conferenciant, tot i que les persones que hi van intervenir notaven a faltar determinades contribucions en la repassada de paisatges catalans (forçosament ràpida) que acabava d'efectuar l'Enric Mendizàbal. Hi sortiren els noms de Hermann Lautensach, Salvador Llobet o Pierre Deffontaines. El conferenciant adduí que havia fet una tria arbitrària d'autors, tot i que crec que no es pot pas dir que el seu discurs fos arbitrari. Ben al contrari. [Valerià Paül]